

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kääntä, Leila; Kangasvieri, Tea; Ranta-Ylitalo, Liisa

Title: Kielitietoisien kieltenopetuksen äärellä : IKI-hankkeen satoa

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © Kieliverkosto ja kirjoittaja, 2020

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Kääntä, Leila; Kangasvieri, Tea; Ranta-Ylitalo, Liisa (2020). Kielitietoisien kieltenopetuksen äärellä : IKI-hankkeen satoa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11 (3).

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/kielitietoisien-kieltenopetuksen-aarella-iki-hankkeen-satoa>

Kielitietoisen kielenopetuksen äärellä – IKI-hankkeen satoa

Innovatiivisen kielikasvatuksen kartta ja kompassi (IKI) on kielikasvatuksen kehittämishanke, jonka tavoitteena on kartoittaa, kerätä, kehittää ja jakaa eteenpäin kielikasvatuksen toimivia käytänteitä varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa. Käytänteiden kerääminen aloitettiin keväällä 2019 havainnoimalla eri puolilla Suomea varhaiskasvatusta ja perusopetuksen oppitunteja, joissa on eri tavoin läsnä kielitietoinen pedagogiikka ja monikielisyys. Varhaiskasvattajia ja opettajia on myös haastateltu kielikasvatukseen liittyvistä näkemyksistä. Tässä artikkelissa esittelemme hankkeen tuloksia keskittyen yläkoulun kielen opetukseen.

Julkaistu: 13. toukokuuta 2020 | Kirjoittanut: Leila Kääntä, Tea Kangasvieri ja Liisa Ranta-Ylitalo

Johdanto

Termejä *kielitietoisuus* ja *monikielisyys* on enenevässä määrin käytetty suomalaisen koulutuksen yhteydessä. Tämä on ymmärrettävää, sillä onhan suomalainen koulu yhä monikielisempi toimintaympäristö. Termien taustalla olevien ilmiöiden keskeisyys ilmenee myös siitä, että ne on sisällytetty perusopetuksen opetussuunnitelmaan, jossa ne toimivat mm. kielikasvatuksen tukipilareina. Kielitietoinen kielikasvatus, jossa huomioidaan oppilaiden monikielisyys, edellyttää esimerkiksi oppilaiden tuntemien ja osaamien kielen rinnakkaista hyödyntämistä opetuksessa (POPS2014: 28, 103, 124). Samalla se mahdollistaa oppilaiden kielellisen ja kulttuurillisen tietoisuuden lisääntymisen ja tarjoaa heille uusia tapoja ja varmuutta oppia kieliä.

POPSin tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta opettajien kielitietoisuus ja kielitietoinen pedagoginen toiminta on keskeisessä roolissa. Mutta mitä tarkoitetaan kielitietoisella kielen opettajalla? Andrews ja Svalbergin (2017: 220–221) mukaan *opettajan kielitietoisuus* (eng. Teacher Language Awareness, TLA) sisältää opettajan tiedon, näkemykset ja uskomukset kielestä sekä yleisesti että erityisesti kielestä/kielistä, jo(i)ta hän opettaa. Määritelmä kattaa myös ne tavat, joilla nämä ilmenevät opettajan pedagogisessa toiminnassa (mt.).

Kielitietoisuutta voidaan siten tarkastella opettajan (ja oppilaiden) käytännön toimintana (ks.

Andersen & Ruohotie-Lyhty, 2019). Tällainen toiminta voi ilmentyä mm. *limittäiskieleilynä* (eng. translanguaging), joka tarkoittaa pedagogisesti tarkoituksenmukaista useiden kielten rinnakkaista käyttöä erilaisissa luokkahuoneaktiiviteeteissa (ks. esim. Cenoz & Gortez, 2017; Illman & Pietilä, 2018). Esimerkkeinä limittäiskieleilystä voidaan mainita oppilaiden äidinkieli(t)en ja/tai muiden kielten hyödyntäminen opetuksen resurssina, kun halutaan varmistaa oppilaiden ymmärrys (esim. vieraskielisessä opetuksessa annetaan avaintermi suomeksi) tai opiskeltavien kielten rinnakkaiskäyttö, kun vertaillaan eri kielten välisiä kielimuotoja (esim. verbien taivutusta).

IKI-hankkeessa olemme halunneet paneutua siihen, miten kielitietoisuuden ja monikielisyyden huomioiminen ilmenee kielikasvattajien pedagogisessa toiminnassa. Siksi olemme kevästä 2019 lähtien havainnoineet oppitunteja eri puolilla Suomea varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen konteksteissa. Tämän lisäksi tutkimukseen osallistuneita varhaiskasvattajia ja opettajia on haastateltu. Haastattelut on toteutettu vapaamuotoisina teemahaastatteluina, joiden aikana osallistujat ovat saaneet kertoa yleisesti kielikasvatuspedagogiikastaan ja erityisesti havainnointipäivän tapahtumista. Haastattelut on siten osittain tehty havainnointien taustoittamiseksi ja tueksi niiden tulkitsemisessa.

Tässä artikkelissa havainnollistamme kahdelta yläkoulun kieltenopettajalta kerätyn aineiston avulla 1) kieleen liittyviä valintoja ja päätöksiä ja 2) oppilasryhmän tuntemusta. Nämä kaksi teemaa ovat nousseet esille yleisemminkin yläkoulun kieltenopettajien haastatteluissa ja havainnoinneissa, jotka olemme tehneet eri tavoin monikielisissä kouluissa ja/tai opetusryhmissä. Teemojen esittelyn lisäksi annamme esimerkkejä käytänteistä, joita haastatteluissa sivuttiin joko havainnointien pohjalta tai opettajien kertomina esimerkkeinä.

Opettajan kieliin liittyvät valinnat ja päätökset

Haastattelemiemme opettajien arkeen kuuluu erilaisia monikielisiä käytänteitä, ja he tekevät arjessaan jatkuvasti pedagogisia päätöksiä sen suhteen, mitä kieliä, miten ja milloin opetuksessa käytetään (ks. esim. Lilja, Mård-Miettinen & Nikula, 2019). Haastatteluissa nouseekin esille se, että opetuksessa tehtyihin käytännön ratkaisuihin vaikuttavat niin opetuksen konteksti ja koulun yhteiset linjaukset kuin myös opettajien henkilökohtaiset pedagogiset päätökset. Seuraavassa käsitellään näitä kieliin liittyviä valintoja ja päätöksiä Opettaja1:n (O1) näkökulmasta. O1 työskentelee kieltenopettajana englanninkielisessä opetuksessa ja opettaa ruotsia ja englantia yläkoululaisille. Opetuksen kielenä on siis Englanti.

Käytännössä kieliin liittyvät valinnat ilmenevät usein esimerkiksi siten, että luokissa vertaillaan kohdekieltä sekä oppilaiden osaamia muita kieliä ja tarkastellaan näiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä sanasto- ja rakennetasolla (ks. esim. Illman & Pietilä, 2018). Limittäiskieleily nähdään tällöin ennen kaikkea oppimista tukevana, ja kielten käyttöä ohjaavat tietyt periaatteet. Kuten alla oleva esimerkki osoittaa, kieliä voidaan käyttää jouhevasti rinnakkain arkisissa opetustilanteissa silloin, kun niiden koetaan edistävän oppimista:

[- -] varsinainen opettaminen tapahtuu englanniksi. Ruotsissa mä opetan kieliopit aina englanniksi mut jos se kielioppi on helpompi ymmärtää suomen kautta jostain syystä [- -] Eliikkä suomi tukee sillon ku suomi voi tukea. (O1)

Tehtyihin valintoihin voivat vaikuttaa myös käytännön seikat, kuten se, millä kielellä saatavilla oleva materiaali on. Eräällä ruotsintunnilla O1 kertasi ryhmänsä kanssa kappaleen sanastoa ja perusteli havainnointitunnilla tekemäänsä kielivalintaa seuraavasti:

[- -] Suomeahan meillä ei käytetä ruotsinopetuksessa [- -] mä välillä kysyin sieltä sen suomeksi sen sanan koska ne on ehkä opetellu ne suomesta koska se sanasto on suomeksi. [- -] (O1)

Monia haastatteluissa esille tulleita käytänteitä opettajat hyödyntävät toistuvasti opetuksessaan. Niitä voivat olla muun muassa kieliä vertailevat keskustelut, kielen asettaminen rinnakkain ja muistisääntöjen keksiminen ja kertaaminen yhdessä. Käytänteitä hyödynnetään esimerkiksi tehtävien tarkistamisessa tai kokeissa. Tämä mahdollistaa sen, että oppilaat voivat valita, millä kielellä tekevät tehtävän (Cenoz & Gorter, 2017), kuten O1:n esimerkki osoittaa:

[- -] Kokeessa tehtävät on sekä suomeksi että englanniksi kaikki tehtävänänot ja kaikki kääntämisen saa tehdä suomeen tai Englantiin mut varsinainen opettaminen tapahtuu englanniksi. [- -] (O1)

Eräällä oppitunnilla kerrattiin puolestaan prepositioiden merkitystä ja käyttöä ruotsissa, jolloin O1 käytti Englantia apuna antaen sen avulla vihjeitä. Etsinnässä oli ruotsin till-prepositio:

They travel there, TO Halmstad, they travel UNTIL... So that would be? (O1, havainnointimuistiinpanot)

Samantapaista vertailua hyödynnettiin myös muun muassa ruotsin perfektin harjoittelussa asettamalla sama lause rinnakkain sekä englanniksi että ruotsiksi ja pohtimalla have- ja ha-verbien taivutusta. Opettajat käyvätkin keskusteluja oppilasryhmiensä kanssa siitä, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä kielen välillä on. Vertailun kautta opettajat voivat osallistaa oppilaita Andersenin ja Ruohotie-Lyhdyn (2019) mainitsemaan metakielelliseen pohdintaan. Samalla oppilaille tarjoutuu mahdollisuus tehdä yhteisiä huomioita ja oivalluksia kielistä ja niihin liittyvistä ilmiöistä. Kiinnostavaa olisi tietää, missä määrin tällaiset keskustelut ovat opettajan valintoja ja missä määrin ne taas tapahtuvat oppilaiden aloitteesta.

Oppilasryhmän tuntemus

Kielivalintojen ohella haastatellut ja havainnoidut opettajat pitivät yhtenä tärkeänä tekijänä oppilasryhmän tuntemusta, joka näkyy opettajien toiminnassa esimerkiksi oppilaiden kielellisten resurssien sallimisena sekä niiden tukemisena opetuksessa. Oppilaiden ja opettajan käyttämiä kieliä ja niihin liittyviä käytänteitä määrittävät muun muassa molempien käsitykset kielestä ja

kielistä. Opettaja määrittää oman luokkahuoneensa käytänteet, ja ne vaikuttavat siihen, miten kieliä käytetään ja missä määrin eri kieliä sallitaan luokkahuonetoiminnassa. (Lilja ym., 2019.) Oppilasryhmän tuntemukseen liittyviä seikkoja havainnollistamme Opettaja2:n (O2) näkökulmasta.

O2 opettaa yläkoulussa ja lukiossa ruotsia. Hän mainitsee haastattelussa pyrkivänsä käyttämään mahdollisimman paljon ruotsia ja valitsee suomenruotsin ja ruotsinruotsin varianttien väliltä aina ruotsinruotsin variantin. Vaikka O2:n opetusryhmässä on oppilaita monista eri kielitaustoista, he ovat solahtaneet ruotsin opetukseen helposti.

Liljan, Mård-Miettisen ja Nikulan (2019) mukaan opettaja voi ohjata luokan kielivalintoja joko suoraan (eksplisiittisesti) esimerkiksi oppilaiden ei-toivotun kielen käyttöä kommentoimalla tai epäsuorasti (implisiittisesti) esimerkiksi jättämällä huomioimatta oppilaiden ei-toivotun kielen käytön. Kielivalintojen suora kommentointi on erityisen yleistä kielenopetuksessa, jossa tavoitteena on oppia kieltä (Lilja ym., 2019). Epäsuora huomointi voi joko ohjata tietyn kielen käyttöön opettajalle vastatessa (mt.) tai se voi myös sallia eri kielten läsnäolon luokkahuoneen toiminnassa, kuten alla esitettävässä esimerkissämme. O2:n opetuksessa oppilaiden välinen kommunikoinnin kieli saattaakin suomen ja opetettavan kielen ruotsin lisäksi olla englanti, jonka käytön opettaja sallii oppilaiden välisessä vuorovaikutuksessa, kun sitä käytetään esimerkiksi suoritettavan tehtävän selventämiseen:

[-] he keskustelelee vaikka siitä tehtävästä vaikkapa nii mulle on ihan sama mikä se heidän yhteinen kieli oikein on et se ei mulle kuulu. Me kuitenkin käytetään se aika sit kuitenkin ruotsin opiskeluun. Niin se on ihan ok. (O2)

Oppilasryhmän tuntemus voi eri kielten läsnäolon ja oppilaiden tuen tarpeen arvioimisen lisäksi näkyä myös sanattomassa viestinnässä. O2 on käyttänyt ruotsin apuverbien opetuksessa muistisääntöä siitä, kuinka apuverbejä voi kutsua 'kana-verbeiksi'. Havainnoidulla tunnilla oli käynnissä parityönä tehtävä koe, jonka aikana opettaja huomasi, että oppilaat pohtivat apuverbien käyttöä. Opettaja sijoitti tällöin vaivihkaa luokan eteen pulpetille kana-pehmolelun, jonka avulla ryhmä oli aiemmin opetellut muistisääntöä. Eräs oppilaspari huomasi opettajan vihjeen ja sai näin apua kokeen tekemiseen:

[-] mä otin siihen pöydälle siihen eteen niin semmosen kanan istumaan siihen pöydälle et se on niiku et noilla pienillä mä käytän semmosia kaikennäkösiä muistisääntöjä ja konsteja nii se kana on ollu meillä sen apuverbin semmonen muistisääntö et ne on kanaverbejä koska siinä on kan nii sen jälkeen tulee pääverbin perusmuoto joka useimmiten päättyy a:han nii sit se on kanaverbi. (O2)

Arkipäiväisiä ja innovatiivisia käytänteitä

Esittelemämme teemat kertovat eri tavoin siitä, miten kielitietoinen pedagogiikka ja monikielisyys ovat läsnä yläkoulun kielenopetuksessa. Opettajat pohtivat suhtautumistaan kieleen ja siihen liittyviin valintoihin ja päätöksiin, joita he työssään tekevät. Pohdinnat ovat erityisen mielenkiintoisia siksi, että haastatteluissa ei kysytty opettajilta kielitietoisuudesta tai monikielisistä käytänteistä, vaan he toivat niitä itse esille. Sekä haastatteluissa että havainnoinneissa nousseet esimerkit osoittavat, että kielitietoisuutta tukevat käytänteet ovat mukana arjen opetustilanteissa ja haastattelemillemme opettajille luontainen tapa toimia. Tästä syystä on mahdollista, että he eivät välttämättä miellä käytänteitään erityisen innovatiivisiksi, kuten he itse totesivat, vaikka ne ovatkin keskeisessä asemassa oppilaiden kielitietoisuuden ja monikielisyuden tukemisessa. Itselle tutut tavat toimia voivat kuitenkin olla jollekin toiselle silmiä avaavia ja tarjota uutta näkökulmaa opetuksen kehittämiseen.

Toisaalta esille nousseet käytänteet edustavat melko perinteisiä ja satunnaisia tapoja hyödyntää opetuskontekstin monikielisyyttä. Yhä monikielistyvämmissä kouluissa olisi laajemminkin mahdollisuuksia ottaa oppilaiden kielellisiä resursseja osaksi opetusta. Tärkeää olisikin kannustaa opettajia käyttämään systemaattisemmin yhteisön kielellisiä resursseja kielitietoisessa pedagogiikassa. IKI-hankkeessa kehitetäänkin erilaisista oppimisympäristöistä kerättyjä käytänteitä eteenpäin yhteistyössä kielikasvattajien kanssa. Hankkeen myötä syntyy pedagoginen kartta kielikasvatuksen suunnittelun tueksi sekä kompassi, joka tarjoaa käytännönläheisiä työkaluja ja käytänteitä niin yhteisöille kuin kielikasvattajillekin oman työskentelyn suunnitteluun, kehittämiseen ja toteuttamiseen.

Leila Kääntä työskentelee englannin yliopistonlehtorina Jyväskylän yliopistossa kieli- ja viestintätieteiden laitoksella.

Tea Kangasvieri työskentelee IKI-hankkeessa projektitutkijana Jyväskylän yliopistossa opettajankoulutuslaitoksella.

Liisa Ranta-Ylitalo työskentelee IKI-hankkeessa projektitutkijana Jyväskylän yliopistossa kieli- ja viestintätieteiden laitoksella.

Lisätietoa IKI-hankkeesta

IKI on opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke, jonka tavoitteena on innovatiivisten käytänteiden kartoitustyön ohella järjestää tapahtumia ja seminaareja varhaiskasvattajille ja opettajille. Se myös pyrkii rakentamaan kielikasvatuksen ammattilaisten verkostoa, jonka puitteissa käytänteitä voidaan helposti jakaa. Kolmivuotinen hanke (2018–2021) toteutetaan Jyväskylän yliopiston, Turun yliopiston Rauman kampuksen sekä Åbo Akademin Vaasan yksikön yhteistyönä.

IKI-hanke (<https://www.ikihanke.fi/>) (hankkeen oma verkkosivu)

IKI - Innovatiivisen kielikasvatuksen kartta ja kompassi (<https://peda.net/jyu/okl/hankkeita/iki-hanke>) (peda.net)

Lähteet

Andrews S. & Svalberg A. M.-L. (2017). Teacher Language Awareness. Teoksessa J. Cenoz, D. Gorter & S. May (toim.), *Language Awareness and Multilingualism*. Encyclopedia of Language and Education (3. painos.). Cham: Springer, 219–231.

Andersen, L. K. & Ruohotie-Lyhty, M. (2019). Mitä on kielitietoisuus ja miten se näkyy koulussa?. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(2). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa>)

Cenoz J. & Gorter D. (2017). Translanguaging as a Pedagogical Tool in Multilingual Education. Teoksessa J. Cenoz, D. Gorter, & S. May (toim.), *Language Awareness and Multilingualism*. Encyclopedia of Language and Education (3. painos.). Cham: Springer, 309–321.

Illman, V. & Pietilä, P. (2018). Multilingualism as a resource in the foreign language classroom. *ELT Journal* 72 (3), 237–248. doi:10.1093/elt/ccx073

Lilja, N., Mård-Miettinen, K. & Nikula, T. (2019). Luokkahuone kielipoliittisena ja kielikoulutuspoliittisena tilana. Teoksessa T. Saarinen, P. Nuolijärvi, S. Pöyhönen & T. Kangasvieri (toim.), *Kieli, koulutus, politiikka: Monipaikkaisia käytänteitä ja tulkintoja*. Tampere: Vastapaino, 175–197.

POPS 2014 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.

Artikkeliin viittaaminen

Kääntä, L., Kangasvieri, T. & Ranta-Ylitalo, L. (2020). Kielitietoisen kieltenopetuksen äärellä – IKI-hankkeen satoa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/kielitietoisen-kieltenopetuksen-aarella-iki-hankkeen-satoa> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/kielitietoisen-kieltenopetuksen-aarella-iki-hankkeen-satoa>)